

Рад на првом кашупско-српском речнику

Душан-Владислав Пажђерски

о. Увод

Текст презентује пројекат кашупско-српског речника (основни речник од око 15 000 одредница), као и проблеме који стоје на путу реализације таквог речника. Што се тиче кашупске двојезичке лексикографије, аутор сматра да ће овим речником бити начињен изванредан помак, јер ће у њему бити примењене неке до сада некоришћене методе у тој лексикографији. Дубља анализа ће то показати, али се стиче утисак да ће сам речник, када се појави, бити од користи за даљу практичну примену у двојезичним речницима у којима је један од елемената кашупски језик.

1. Кашупски двојезички речници

1.1. Историјски преглед

О кашупским речницима је до сада највише писала Х. Поповска-Таборска (H. Popowska-Taborska)¹.

Први кашупски двојезични речник је мали рукописни немачко-кашупски пастора Г. Л. Лорека (G. L. Lorek), који је највероватније настао између 1843. и 1850. Први штампани (кашупско-руски) речник објављен је као део шире студије под насловом Остаци Словена на јужној обали Балтичког мора, ауторства познатог руског слависте А. Гиљфердинга (Гиљфердинг 1862: 169–191). Мали кашупско-пољски реч-

¹ Наведене су само најважније публикације: Popowska-Taborska 1994: 15–25, Popowska-Taborska 1996: 11–66, Popowska-Taborska 2001: 243–255, Popowska-Taborska 2002: 122–129, Popowska-Taborska 2006: 141–150 итд.

ник (230 одредница) је први пут објављен као део поеме Х. Дердовског О господину Чорлињском који је по мреже ишао до Пуцка (Derdowski 1990: 143–146). Прво самостално издање једног двојезичног речника (у суштини кашупско-пољског, мада аутор даје пољски опис сваке кашупске одреднице, а не његово пољско одређење) објављује Г. Поблоцки (G. Pobłocki) 1887. под насловом Кашупски речник са додатком хелмињских и коћевских идиотизама (Pobłocki 1887).

Претходну листу, као и неколико публикација које нису поменуте, треба посматрати као неку врсту предисторије кашупске двојезичке лексикографије. Права историја почиње са речником Стефана Рамулта (Речник приморског или кашупског језика, Ramułt 2003) у издању Пољске академије наука из Кракова 1893. године. Речник био изузетно добро оцењен у издавачким рецензијама, а у једној је чак упоређен са Вуковим речником (!):

Pod względem ścisłości i gruntowności może iść w porównaniu z pracą pana Ramułta tylko słownik Vuka Karadzicia, o którego zaletach tak ja, jako też inni uczeni, tak polscy jako też zagraniczni wypowiedzieli jedno zdanie – jak największego uznania.²

До тада су двојезични кашупски речници били издавани као диференцијални, то јест у њима су навођење само оне одреднице које су се у знатној мери (било етимолошки или значењски) разликовале од пољског (због дотадашњег схватања да је кашупски у ствари дијалекат пољског језика), а Рамулт је први пут кашупштину третирао као самосталан словенски језик (што посредно потврђује и Краковска академија, издајући речник). Издавање речника на тај начин је покренуло лавину полемика, пре свега у Пољској, а затим и у словенској и светској славистици (која је, у извесној мери, присутна и данас у подељености између варшавског – који и даље сматра да је кашупски дијалекат пољског језика – и гдањског кашуболошког средишта³), што је довело до по-

² Фрагмент рецензије краковског професора А. Калине (A. Kalina): Horodyska 1993: XXII. Превод: „По прецизности и методичности може се са Рамултовим речником упоредити само речник Вука Караџића, о чијим су добрим особинама како ја, тако и други научници, како пољски, тако и страни, рекли само једно – највишу могућу похвалу.“

³ Заступници теорије да је кашупски дијалекат су и данас врло активни. Њихово седиште је Пољска академија наука, која је управо завршила (2010) издавање шестотомног Кашупског етимолошког речника (*Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, Warszawa 1994–2010, t. 1–6). Њих следи, на извештајан начин САНУ у свом *Етимолошком речнику српског језика*, који кашупске речи наводи само ако се раз-

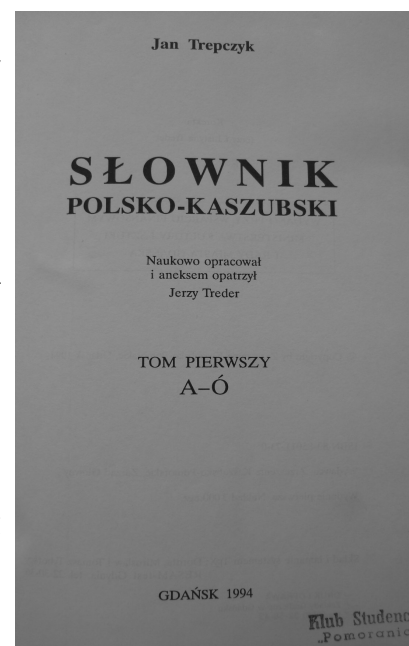
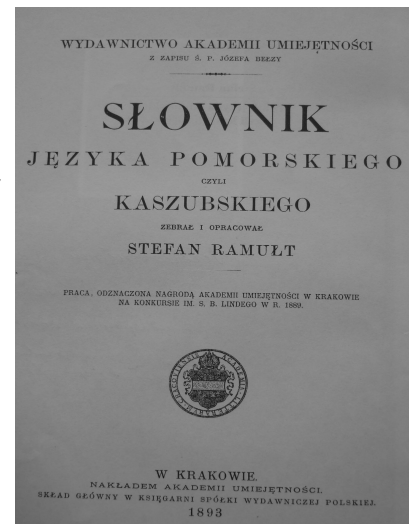
кретања тзв. кашупског питања⁴ и на крају крајеве статус кашупског језика учврстило у словенској породици, а уједно повећало занимање за кашупско питање и међу самим Кашубима (Treder 1995₂) и, у крањој линији, довело до јачања кашупске народне свести.⁵

У време када Рамулт припрема свој речник, нема говора о кашупској правописној нити општејезичкој норми. Рамулт ствара своју ортографску норму, која тежи да пренесе сву разноликост кашупске фонетике, што објашњава у предговору (Ramułt 2003: 475/XXIII–480/XXVIII). Рамултов речник није разликовни и наводи за сваку кашупску реч неколико пољских синонима, а на крају је илуструје бар једним примером из кашупског језика, без навођења извора.

Треба рећи да савремена издања Рамултовог речника (почевши од 2003), у кашупском језику играју делимично улогу нормативног речника, јер је зналачко прилагођавање језичког материјала од стране Ј. Тредера савременом кашупском правопису допринело да је речник у сталној употреби, доносећи једино нешто архаичнији материјал (преко 18 000 одредница).

1.2. Најновији речници

Апстрахујући специјализоване научне публикације у облику речника (Lorentz 1908–1912, Lorentz 1958–1983, Stieber/Popowska-Taborska 1964–1978, Sychta 1967–1976), треба поменути новије речнике који су имали претензије да унесу одређену дозу нормативности у кашупски језик и правопис. То су, хронолошки гледано, у првом реду Мали кашупшки

ликују од пољских, што није случај код других словенских језика (Paždjerski 2009: 39).

⁴ Одједи тих полемика (као и даљи извори) се углавном могу наћи у: Horodyska 1984, Treder 1992, Horodyska 1993, Horodyska 1995, Treder 1995₁, Treder 1995₂, Roppel 1995, Urbańczyk 1995.

⁵ Инспирацију у Рамултовом речнику су тражили и налазили кашупски народни делатници. Видети: Labuda 1986: 213–214.

речник (Labuda 1960), а затим дводелни Пољско-кашупски и Кашупско-пољски речник А. Лабуде, (Labuda 1981 и Labuda 1982). Први, разликовани, био је намењен пре свега као стручна помоћ за наставнике-некашубе који су радили у кашупској средини. Друга два, су имала, пре свега за задатак да кашупским интелектуалцима по први пут пруже оруђе који би им помогло да у писаном облику изразе оно што у књижевности захтева савремени живот (до тада су публикације на кашупском језику биле објављиване спорадично и сводиле су се углавном на дела народне књижевности). Због тога ова два речника нуде велики број неологизама, што представници теорије да је кашупштина само дијалекат пољског језика здушно нападају (Porowska-Taborska 1996: 51).

Један од значајнијих кашупских двојезичких речника, који је у раду са кашупским језиком незаобилазан, свакако је Пољско-кашупски речник Ј. Трепчика (Trepczyk 1994). Тај двотомни речник који садржи око 60 000 одредница, поред тога што је имао за циљ да послужи (и данас има ту функцију) као основно помагало у превођењу речи из свакодневног живота са пољског (који је доминантни језик у комуникацији Кашуба), које кашупски није поседовао или је то било у врло рудиментарном облику. Аутор, попут свога претходника А. Лабуде, само у много већој мери, покушава да утиче на језичку политику вршећи у свом речнику одређену „деполонизацију“ кашупске лексике, нудећи на првом месту међу синонимима кашупских одређења неологизме, архаизме или регионализме, а тек на крају полонизме (или речи историјски сличне, па и идентичне са пољским), често их изостављајући⁶. Ипак, речник представља прави рудник кашупског језичког блага које кореспондира са својим пољским предлошцима.

На крају овог прегледа, треба споменути најновији производ кашупске лексикографије, Кашупски нормативни речник⁷, познатог кашупског преводиоца, нормативисте и познаваоца кашупског језика Е. Гуелумпка (Gòłąbk 2005). Иако речник у већини случајева одредничке речи из кашупског језика разрешава кашупским синонимима или описима, добар део је разрешен пољским одређењима или формулом „исто као у пољском“ (Paždjerski 2007:70), па је и сам речник делимично двојезични.

⁶ Нпр. као одређења пољске речи ‘styczność’, аутор даје следећи редослед: ‘zòłącz’, ‘łączba’, ‘stik’, ‘związk’, ‘zetkniąc’, док Рамултов речник нуди само ‘związk’.

⁷ О њему више пишем у: Paždjerski 2007, Paždjerski 2007₂.

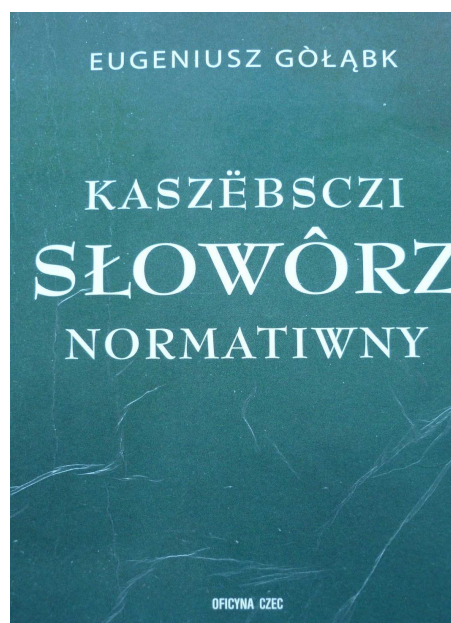
2. Проблеми у састављању кашупско-српског речника

2.1. Речници блок

2.1.1. Гласовни систем кашупског језика

Кашупска абецеда поседује знакове: a, ą, ă, b, c, d, e, é, ę, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, ò, ó, ô, p, r, s, t, u, ù, w, z, ź (Ramułt 2003: 20), а гласовни систем се састоји од следећих елемената: a [a], ą [uŋ/um], ă [aŋ/am], b [b], c [c], ch [χ], cz [č], d [d], dz [ʒ], ǯ [ʒ'], e [e], é [é], ę [ɛ], f [f], g [g], h [χ], i [i]/i/ j], j [j], k [k], l [l], ł [ɫ], m [m], n [n], ń [ń], o [o], ò [ɔ], ó [u], ô [â], p [p], r [r], rz [ʒ], s [s], sz [ś], t [t], u [ü], ù [uü], w [v], z [z], ź [ź]⁸.

У очи упадају знаци некарактеристични за нпр. пољски језик, као ни за друге словенске језике: ă, é, ę, ò, ô, ù. На ă, é, ę, ô почиње веома мали број речи (в. нпр. Gòłąbk 2006: 14, 104, 330) – на и ниједна (већ на ù) – док се о у почетном положају, према неким изворима, појављује на почетку речи у одређеном броју позајмљеница (oaza, oficéra; Gòłąbk 2006: 293, 314) и узвика (och, ocho; Gòłąbk 2006: 304) – у Ramułt 2003 то није случај (ò и ù представљају варијанту о и у и систематски их замењују у почетном положају и иза b, ch, g, h, k, m, p и w). Додатни проблем представљају извори ексцерповани из речника писаних једним од старијих правописа⁹ кашупског језика (нпр. Trępczyk 1994: 4), јер према њима лабијални ò и ù нису били обележавани. На крају, поједини извори (нпр. Gòłąbk 2006) речи које почињу на ò и о третирају као један елемент абецедног реда (!), па су речи које почињу на један или други знак наведене мешовито

⁸ Наведен је упрошћени фонетски изговор (из техничких разлога), уједначен, иако у различитим кашупским дијалектима (који су према кашупском литерарном схватању равноправни, јер ниједан није одређен као књижевни), рефлексии могу незнатно да се разликују; детаљније о специфичностима кашупског гласовног система: Tréder 2009: 46–47.

⁹ У новије време кашупски језик је имао три правописне реформе: 1952, 1974. и последњу 1996. (Bolduan 1997: 280–281). Интересантно је да ниједна није била реализована програмски у неком нормативном приручнику (правопис, речник, граматика), већ су одлуке доношене на стручним скуповима, а касније су примењиване у ретким издањима кашупских публикација.

(нпр. в. редослед одредница: **òdźiń, oferowac, oferta, òfiara** итд., Gòłabk 2006: 314).

У кашупско-српском речнику прихваћена је доминантна концепција коју прописује најновији правопис из 1996, а речи из ранијих публикација, које не поседују све дијакритичке знаке (а ексцерпују се из тих изовра) прилагођаване су најновијој ортографској норми. У случају почетних знакова ò и о они су одвојени и наведени у одговарајућем редоследу (као и одреднице које започињу – о па ò), како је то карактеристично за остале њихове положаје (када се налазе у средини или на крају речи). Пример из рукописа речника:

О

och EG JT ох!

oficéra [oficéra] EG JT официр

opera EG JT опера

(...)

Ò

ò [џе] RA EB JT 1. за време, в. òb, ò drogã о путу, за време пута, ò dzéń за дана EB 2. о! RA JT

òb [џер] RA EG JT CW за време, у току, кроз, òb пос преко ноћи, обноћ, òb czas за време, у времену, док, òb dzéń за дана, у току дана, òb jeséń преко јесени, òb lato преко лета, òb zěmã преко зиме, òb rézã за време пута, путовања, òb wieszczór током вечери, òb zymk преко пролећа RA

(...)

Као што се види из примера, речник доноси и изговор кашупских речи, што до сада није био случај у двојезичним кашупским речницима. Истина, бројни речници кашупског језика су већ својом графицијом покушали да разреше и питање изговора¹⁰, али ниједан до сада се није тиме бавио у правописно стандардизованој верзији савременог речника. Изговор ће, уз консултације изворних говорника и стручњака-дијалектолога са Гдањског универзитета, бити донет у најуниверзалнијем могућем облику, уз покушај да се по први пут уједначе дијалекатске разлике у ортоепији, са упоредним навођењем конкретних примера кашупске лексике¹¹. Изговор ће бити дат само за речи које имају специфичан кашупски изговор.

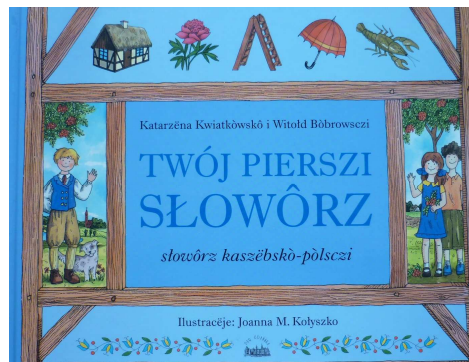
¹⁰ Да поменем само најзначајније: Sychta 1967–1976, Ramułt 2003 (прво издање из 1893), рани Цејновини радови, Лоренцови речници, Гилфердинг 1862, па и недавно завршени Boryś/Porowska-Taborska 1994–2010.

¹¹ До сада су или навођени кашупски примери (одреднице) искључиво у некој од верзија фонетског записа (која се разликовала од речника до речника) или су пра-

2.1.2. Фреквенција речи у кашупском језику

Не постоје фреквенцијски приручници који се баве учесталошћу речи у кашупском језику из било ког аспекта. За потребе израде речника, пре свега сам се, као аутор, ослонио на језичко искуство које сам стекао за 11 година проучавања кашупског језика. Наравно, то искуство нисам користио на апсолутан начин, тачније нисам се базирао искључиво на њему. Оно је било употребљено као нека врста коректива и допунског оруђа у избору кашупске лексике.

Број одредница није унапред тачно одређен, али се концепција речника базира на жељи да се српској и славистичкој публици презентује најосновније речничко благо овог и међу Словенима мало познатог језика. Избор је базиран на укрштању лексике наведене у речницима који у већој мери, у кашупској лексикографији, претендују да на неки од начина (мада не увек у потпуности) буду нормативни. Пре свега, речници мањег обима: Твој први речник К. Квјаткуевске и В. Бuebровшчија (Kwiatkòwskô/Vòbrowsczì 2003), речник на крају уџбеника Учимо кашупски М. Цибулског и Р. Вошак-Шливе (Cybulski/Wosiak-Śliwa: 2001: 91–100), као и спискови речи испод сваке од 20 лекција, затим речник садржан у приручнику Д. Пјох, Кашуби. Земља и људи (Piòch 2001: 116–120), речник и бројне речи распршене у Кашупским дијалозима Е. Гуелумпка (Gołąbk 1992: 81–116) и већ спомињани Мали речник кашупског језика А. Лабуде и његов два преостала речника. Материјал ексцерпован (на основу искуства аутора) из тих, у неку руку основних речника, укрштен је са обимнијим речницима споменутих у поглављу 1.2.: Гуелопмковим, Трепчиковим и Рамуловим. У избору основног речничког фонда су ми помогли и неки пољски приручници, нпр. Речник минимум пољског језика, ауторства З. Кужове и Х. Згулкове (Kurzowa/Zgółkowa 1992) и Сливковни речник пољског језика А. Серетни (Seretny 1993) итд.

Укрштање тог типа је било неопходно, с обзиром да у кашупским речницима влада велика шароликост и не постоји нормативни речник у потпуном значењу те речи (нормативност Гуелумпковог Нормативног речника у многим областима стоји под знаком питања, више в. нпр. Раž-

вила изговора била формулисана у приручницима различитог типа: нпр. Tréder 2009: 45–47, Gołąbk 1992: 273–275 итд.

djerski 2007₁). Метода ексцерпције се заснивала на почетном издвајању облика који су проверавани у три поменута речника. Уколико би се потврдили у Рамултовом или Гуеломпковом (Трепчиков је коришћен као контролни, јер његова објективност није била увек неупитна, због превелике тенденције да наводи неологизме), уврштени би били у кашупско-српски речник. Изузетно су наведени облици који нису потврђени ни у једном од споменутих речника или искључиво у Трепчиковом речнику, на основу језичког искуства аутора.

Сви потврђени извори су означавани системом скраћеница (нпр. ЈТ – Ј. Trepczyk, РА – Рамултов речник, ЕВ – Мој први речник итд., подебљаним слогом), великим словима, непосредно иза одредничке речи (в. претходни пример у поглављу 2.1.). Потреба да се наводе извори произилази из изузетне разноликости (у којој није примећен посебан систем) облика који се могу наћи у посматраним изворима. Ипак, жеља је аутора да навођењем извора не оптерећује речник, већ само назначи одговорност за пример оном кориснику који би то питање желео да продуби. Извори се не дотичу само ексцерповане грађе, већ се односе и на значење које различити речници наводе различито. У таквом случају, извори су навођени обичним слогом иза конкретног значења или испред веће групе значења (два или више) која су садржана у једном извору (пример из 2.1.3. т. А1).

2.1.3. Језичка норма у кашупском језику¹²

Овај проблем обухвата, поред променутих ортографских тешкоћа, везаних за кашупске знакове, **А.** нејасноће око правописа у вези са: **1.** записом речи у кашупском језику, **2.** адаптацијом страних властитих имена **3.** адаптацијом кашупских властитих имена (пре свега презимена), **Б.** нејасноће око граматичке норме, **В.** нејасноће око избора лексике, **Г.** нејасноће око књижевне норме.

А1. У изради кашупско-српског речника највеће тешкоће су изазивали споменути проблеми под тачком А1. (тачке А2. и А3. ће бити обрађене у делу 2.1.4). Наиме, у различитим изворима, исти појмови су навођени у различитим правописним облицима. То је посебно изазивала извесна опозиција између Трепчиковог речника с једне, у коме је била примењена правописна норма из 1974. и Гуелумпковог и Рамултовог, који су приређивани на основу правописне норме из 1996. Наравно, у кашупско-

¹² Кашупску језичку норму сам укратко представио у публикацији Пажљерски 2006.

српском речнику примењена су достигнућа из последњег кашупског правописа, иако ни он до краја у неким областима није дефинисан.

Пре свега, треба подвући да је назал *ã* у правописној норми из 1974. био писан као *ę* (остаји тадашње тенденције да специфични кашупски знаци буду што приближнији пољској писаној норми)¹³, што је повремено доносило промену редоследа појединих речи, пре свега оних који назал имају на другом месту: нпр. (Labuda 1982) *gęba* иза *gëldzëc*, у новом кашупско-српском речнику *gãba* иза *gazétnik* итд.

Даље, Трепчиков речник (Trepczyk 1994 I: 237) нпр. под пољ. *kierunek* даје разрешење ‘*czierënk*’, док Гуелумпк, у складу са новом нормом, даје само *czerënk* (то се тиче свих речи које почињу са *chie-:cze-*, а које су настале од палатализованог *k*). То доводи до незнатног померања одредница у новом речнику у односу на оне издате према старој норми (тај проблем је ређе приметан и унутар речи).

Следеће питање, представља размимоилажење адаптације речи латинског порекла на *-cëjô/-cjo* (пољски *-cja*), која до данас изазива полемике (Uchwólënk 2007: 31), што је разрешено навођењем оба облика у пољу одредничке речи.

На крају, одређени проблем су чинили различити лексички облици у изворима издаваним према различитим ортографским правилима, на које су те разлике делимично утицале (иако су често могле да се уброје у блок нејасноћа изазваних неусклађеном лексичком нормом – тачка В). У таквим ситуацијама навођено је (као одредничка реч) неколико облика који су се појављивали у највећем броју најкомпететнијих извора (уз навођење тих извора), па је долазило до нетипичне ситуације да одредница поседује неколико паралелних одредничких речи. Примери из рукописа:

gbürsczi [gbüüršći] RA EG *gbürzczi* [gbüüršći/gbüšći?] JT 1. RA EG
сељачки, сеоски 2. пољопривредни JT

(...)

hewò [hevçe] EG JT *hewòle*, *hewò le* [hevçe] EG ево; ту JT, JT *hewò tu* ту

итд.

¹³ Начин записа кашупских знакова према правописној норми објашњен је у брошури *Zasady* 1975: 14–15, која по свом називу (*Zasady pisowni kaszubskiej*) може потенцијалног читаоца да доведе у заблуду, зато што не представља класичан правописни приручник јер се, осим знаковима, бави углавном правилним записом дискутабилних облика у флексији, творби речи и разрешава правилно писање мањег броја дублета.

Б. У Tréder 2009: 19 стоји:

Ni mómë jesz dzys ùsztòłcony do kùńca normatiwny kaszëbiznë i dotądka též nie pòwstała kaszëbskò gramatika w całoscë normatiwnò. Za taką dëcht ni mòže bëc ùwòżónò Gramatyka kaszubska. Zarys popularny E. Brézëm, J. Trédra (1981). Nòbarži z samégò założeniò normatiwné są dzys E. Gòłąbka Wskòżë kaszëbsczégò pisënkù (...), chtërne nimò taczégò titla nie òpisëją le samégò pisënkù. (Gòłąbk 1997)¹⁴

Дакле, општи проблем норме у кашупском језику обухвата и питања нормативне граматике а, у вези са тим, и опште питање нормирања кашупског књижевног језика¹⁵. Тај проблем наравно утиче и на састављање кашупско-српског речника (избор „стандардизовних“ одредничких речи у складу са граматичком нормом), пре свега, јер различити извори наводе различите примере у складу са „сопственом“ граматичком и литеарном нормом. Велики изазов представља такво стање ствари и за писање уводне Граматичке скице, која ће морати да се базира на некој врсти компилације само делимично нормативних и фрагментарних граматика¹⁶.

Проблем је разрешен напоредним навођењем (слично као у тачки А1) одредничких речи из најкомпетентнијих речника, уз њихову проверу (уколико је то било могуће) у споменутих граматичким приручницима. Примери:

gwës [gvəs] **RA EG JT DP CW EB gwësnie** [gvəsne] **RA gwësno** [gvəsno]
RA EG JT CW сигурно/сигуран (gwës), несумњиво, наравно; **JT** (kò)
 gwësno па

(...)

jablónka [jabũnka] **EG jabłón** [jabũń] **EG jabłóniò** [jabũńá] **RA jabónka**
 [jabunka] **EG JT** бот. јабука (врста)

¹⁴ Превод: „Још увек немамо до краја формирану норму кашупског језика и досада није створена кашупска граматика која би у целости била нормативна. За такву се не може сматрати *Кашуйска ģрамаѣика. Пойуларни ģреїлед* Е. Бризе и Ј. Тридера (1981). Најнормативнија су данас, по самој својој концепцији, *Уїуїсїїва за кашуйски ģравоїис* (...), која се и поред свог наслова не баве искључиво правописом.“

¹⁵ О том питању више се може прочитати у Tréder 2005 која, и поред свог наслова, анализира пре свега јединствене (и врло индивидуалне) књижевне језике (предлоге праваца у којима би кашупска књижевна норма могла да иде) знатнијих фигура кашупске књижевности: Ф. Цејнове, А. Мајковског и „младокашуба“.

¹⁶ Поред споменутог Gòłąbk 1997 и Breza/Tréder 1981, посредно то питање обрађују и Cybulski/Wosiak-Śliwa 2001, Cybulski 1992, Gòłąbk 1997, као и неколико чланака у Breza 2001 итд.

(...)

kòžderny [kɔɛždərnɨ] JT kòžděrný [kɔɛždərni] EG kòžden [kɔɛžden] EG
kòždi [kɔɛždi] RA EG сваки

В. Слично као у о претходној тачки, недостатак уједначене лексике (њеног избора), умногоме отежава ексцерпцију одредничких речи за нови кашупско-српски речник. Нити Gdłabk 2005 због неуједначеног и нејасног избора лексике (Paždjerski 2007₁: 70–71), ни Trepczyk 1994 због претераног неологизирања, као ни Ramułt 2003 због своје архаичности не представљају сигурне изворе за избор.

Тај проблем је разрешен већ споменутих укрштњем извора и, у великој мери, арбитрално, на основу ауторовог искуства.

Г. За ову тачку карактеристична је већ цитирана реченица из Tréder 2009: „Ni mómě jesz dzys ùsztôłcony do kùńca normatiwny kaszëbiznë (...).“ И данас је још увек нејасна судбина кашупског књижевног језика¹⁷. Тим више, у покушају да се направи репрезентативан избор, у кашупско-српском речнику је поново примењен принцип укрштања и, уколико је то било потребно, навођења напоредних одредничких речи. Иако кашупски речници често наводе речи које су карактеристичне само за поједине кашупске дијалекте, у кашупско-српском речнику је то редак случај, изузев ако се не ради о изузетно доминантном и богатом словињском дијалектом.

2.1.4. Адаптација властитих имена у кашупском језику

Адаптација властитих имена у кашупском језику обухвата: **А.** проблем адаптације страних словенских и несловенских властитих имена, **Б.** проблем адаптације пољских властитих имена, **В.** проблем презентације

¹⁷ Највише се проучавањем кашупског књижевног језика бавио Ј. Тредер. Ипак, он у својим радовима (Treder 2001: 216–218, Treder 2005 и Treder 2006: 113–114) изричито не говори какав је (или би требао да буде) књижевни језик Кашуба, већ (нај-детаљније у Treder 2005 и, можда најпрецизније у Treder 2009: 42 и даље) наводи какви су све „књижевни језици“ били заступљени код најпознатијих кашупских писаца. Ради се, наравно, често о представницима кашупских дијалекатских група, а затим и о писцима који су покушавали да створе универзални језик мешањем карактеристика из различитих дијалеката. Врло је интересантна одлука Савета за кашупски језик (Uchwała/Ůchwôłënk 2008: 72, 73), где се наводи да Савет предлаже коришћење две врсте кашупског језика: „стандардног“ и „регионалног“. „Стандардни“ би, између осталог требали да користе писци, а „регионални“ писци када желе да изврше дијалекатску стилизацију (унутар кашупског језика). Проблем је једино, што нигде није наведено шта дефинише та два облика кашупског језика.

кашупских топонима адаптираних у пољском језику Г. проблем реадaptације кашупских властитих имена (пре свега презимена) са пољског на кашупски (и њихова примена) и проблем адаптације кашупских имена (име у склопу име + презиме).

Суштина свих питања адаптације властитих имена на кашупски језик је уједно и суштина односа кашупског језика према пољском. Наиме, више стотина година, говорници кашупског језика су основне информације о спољашњем свету добијали (и прихватили) из себи најближег пољског језика.

Адаптацијом властитих имена у кашупском језику су се спорадично и несистематски (због непостојања норме) бавили сви спомињани речници (наводећи по слободном избору аутора одређени број властитих имена). По оснивању Савета за кашупски језик (2006), већ у првом билтену Савета је фрагментарно обрађена адаптација појединих географских појмова (појединих земаља и града Јерусалима) и неколико имена и презимена (Ůchwôlënk 6 2007: 41–43). Следеће 2008. године Савет је за свој приоритет поставио стандардизацију што је могуће више кашупских имена (име из склопа име + презиме), што је тако детаљно учињено по први пут у историји кашупске ортографије (Ůchwôlënk 4, 5, 6, 8 2008: 29–33, 35–41, 43–71, 75–77). Кашупску топонимију је обрадио Ф. Лоренц 1923 (репринт у: Lorentz 2006) и записао (сопственим) фонетским правописом, а за потребе постављања двојезичних таблица у насељима широм Кашупске Земље, издат је, такође 2006. године, Пољско-кашупски речник физиографских назива и насеља (Chludziński 2006).

Тај разноврсни материјал је послужио као почетна основа за рад на кашупско-српском речнику, а главни проблем је ипак представљала адаптација кашупских речи на српски језик и ћирилично писмо. Области у којима је тај захват био неопходан су била пре свега кашупска имена, затим кашупски називи земаља и градова (кашупских, пољских и иностраних) и, повремено, називи некашупских и непољских имена. Добијени материјал је наведен у речничком блоку, а такође, много детаљније, у Индексу властитих имена у кашупском језику.

Пример (географски појмови):

Chwaszczëno [hvašćëno] Хвашчено с. G Хвашчена I Хвашченом

Chwôrzno [hvažno] Хважно чг. G Хважна I Хважном

Chiloniô [hilonjâ] Хилоњија чг. G Хилоњије I Хилоњијом

Chilonšcé Pùstczi [hilonšćé pùstći/pùšći] Хилоњшчи Пуишчи чг. G

Хилоњшчих Пуишчи I Хилоњшчим Пуишчима

Chilónka Хилунка р. G Хилунке I Хилунком

Cësowô [cəsowâ] Цесова чг. G Цесове I Цесовом

Czelno [čelno] Челно с. G Челна I Челном
Czersk [čersk] Черск г. G Черска I Черском
Człëchòwò [čəhɕevɔ] Члехуево* г. G Члехуева I Члехуевом
Czôrnô Dąbrówka [čarnə dumbrufka] Чарна Думбрувка о. G Чарне
 Думбрувке I Чарном Думбрувком
Damnica Дамница о. G Дамнице I Дамницом
Darłowò [darɕovɔ] Дарлово* г. G Дарлова I Дарловом
Darżlëbié [daržləbjé] Даржлеби с. G Даржлебија I Даржлебијем
Darżlëbsczie Lasë [daržləbšćé lasə] Даржлепска прашума ш. G Даржлепске
 прашуме I Даржлепском прашумом
Dąbcki [damɕci] Дампчи с. G Дампчија I Дампчима
Dąbnica [damɕnica] Дампница о. G Дампнице I Дампницом
Dąbniczka [damɕniczka] Дампничка о. G Дампничке I Дампничком
Dąbògòrzé [damɕegɔžé] Дамбугежи с. G Дамбугежија I
 Дамбугежијем

Специфични елементи кашупског гласовног система су разрешавани тако што су у писму навођени знакови (или група знакова) српске ћирилице који у највећој мери одговарају кашупском изговору: ą [ун/ум], ą [ан/ам], ch [х], cz [ч], dz [дз], dż [ц], é [и], ę [е], i [и/ј], ł [л], ń [њ], ò [уе], ó [у], ô [а], rz [ж], sz [ш], u [и], ù [уи], w [в], ż [ж]. Највећи проблем су представљала бројна кашупска фонетска упрошћавања која су често доводила до тога да се у српском губио осећај нпр. за граматички број (нпр. **Dąbcki** [damɕci] Дампчи с. G Дампчија I Дампчима – мн. у кашупском). У случајевима када је друга реч сложеног географског појма била реч која означава врсту физионима (село, шума, река, прашума итд.) та реч није адаптирана, а код оних коју су јој претходиле, адаптиран је само корен речи (нпр. **Darżlëbsczie Lasë** [daržləbšćé lasə] Даржлепска прашума ш. G Даржлепске прашуме I Даржлепском прашумом). Карактеристични кашупских суфикс -wò [чит. -вие], који одговара српском -во, због свог начина читања који не одговара граматичком облику који репрезентује (им. ср. р. на -о) и његова флексија би изгледала неприродно (ном. *-вие : ген. -ва итд.), разрешаван је са -во (а сам корен речи приближно према изговору). То су само неки од крупнијих изазова у адаптацији компликоване фонетике кашупског језика на српски.

Што се тиче адаптације страних властитих имена на кашупски (тачка А. у овом поглављу, чини се да у кашупским стандардизацијским круговима још увек није сазрела идеја на који начин би то требало урадити. О томе говори податак да се пољска презимена несистемски адаптирају (да

ли су третирана као страна¹⁸), као и словенска (мада, треба признати, да одређена метода постоји, али она није одређена као нормативна)¹⁹. Треба признати да се то, наравно, односи на мали број кашупских (пре свега научних) публикација, док већина њих излази или на пољском или (у белетристици) подлеже у великој мери индивидуалним нормама самог писца.

На крају, што се тиче самог кашупско-српског речника, у њему ће у највећој мери бити заступљена пре све кашупска имена, кашупски називи општепознатих географских појмова и кашупски топоними. Кашупска имена (у оквиру речничког блока) ће бити навођена на основу предлога Савета за кашупски језик (*Ůchwôlënk* 4, 5, 6, 8 2008), кашупски топоними на основу *Chludziński* 2006, док ће међународни географски појмови бити навођени на основу укрштања из речника Рамулта, Трепчика и Гуелумпка.

3. Структура речника

3.1. Изглед речничке одреднице

Стандардна одредница у кашупско-српском речнику ће имати следећи облик (пример у 2.1.3. Б):

одредничка реч [изговор у прилагођеном фонетском облику] **СКРАЋЕНИЦА ИЗВОРА** 1. СКРАЋЕНИЦА ИЗВОРА КОЈА СЕ ОДНОСИ НА ОБА СРОДНА ОБЛИКА [није обавезна] српско одређење; сродно одређење 2. друго одређење СКРАЋЕНИЦА ИЗВОРА КОЈА СЕ ОДНОСИ САМО НА ОДРЕЂЕЊЕ ИЗ КОГА СЕ НАЛАЗИ [није обавезна], идиом [уколико постоји] превод идиома на српски.

Само у изузетним случајевима одредница ће садржати и поједине скраћенице дате курзивом. Међу њима најраспрострањеније ће свакако бити ‘зоол.’ и ‘бот.’ за означавање биљних и животињских врста, а остале ће бити коришћене не системски, већ само да би се разјасниле неке недоумице, нпр. *człónk* [čɹunk] **RA EG JT** 1. анат. чланак 2. прав. члан **RA** 3. анат. уд; полни уд **JT** итд.

¹⁸ Нпр. код Tréder 2009: 18 налазимо и „Topòlińskô“ и „Meinartowicz“ (иако је већина пољских презимена у тој публикацији кашубизована, док имена – нису).

¹⁹ Исто (Tréder 2009: 18) имамо: „Duliczenkô“, „Mikkòla“, али: „Pazdziersczi“ и „Paždjerski“ (Biuletin 2007: 148, 64).

3.2. Додатна речничка апаратура

3.2.1. Граматичка скица

Као што је већ речено раније (2.1.3. т. Б) нејасан статус граматичке норме у кашупском језику, у великој мери отежава израду кратког граматичког прегледа кашупског језика. У случају речника кашупско-српског језика она ће се заснивати на сличним граматичким прегледима објављеним у Cybulski 1992 и Cybulski/Wosiak-Śliwa 2001, где су аутору били у сличној ситуацији (требало је понудити књижевну граматику без дефинисане књижевне норме), уз евентуалну корекцију уз помоћ Gólabk 1997, кога познати кашуболог Ј. Тредер истиче као заматак нормативне граматике (Tréder 2009: 43).

С обзиром да се ради о основном речнику и скица не може бити обимна. Осим основних фонетских информација, које треба да омогуће овладавање кашупском графицијом и начином читања појединих гласова, скица ће донети флексију променљивих речи у кашупском језику: именица, глагола, придева, заменица и бројева и компарацију придева, тако да корисник буде у стању да речи изнете у речничком корпусу доведе у одговарајући контекст у реченици.

3.2.2. Индекс властитих имена

Као што је већ раније речено (2.1.4, тамо и примери), Индекс властитих имена у кашупском језику ће донети у највећој мери избор најпознатијих кашупских топонима.

Изглед одреднице индекса:

одредничка реч на кашупском језику [изговор у прилагођеном фонетском облику] српска адаптација топонима у номинативу скраћеница која означава врсту топонима G [ознака за генитив] српска адаптација топонима у генитиву I [ознака за инструментал] српска адаптација топонима у инструменталу.

3.2.3. Српско-кашупски индекс

С обзиром на малу издавачку продукцију књига на кашупском језику, као и њихову малу доступност и распрострањеност, кашупско-српски речник треба да пре свега има информативну функцију, да покуша да упозна потенцијалног корисника са једном мало познатом словенском лексиком и њеним релацијама са лексиком у осталим словенским језицима. Српско-кашупски индекс ће, међутим, омогућити кориснику да речник активно користи и покуша да пронађе кашупске речи које су му

потребне и биће базиран на материјалу садржаном у речнику. Индекс ће имати једноставну структуру:

одредничка реч на српском језику · одређење на кашупском језику

а све остале податке треба затим тражити у оквиру одреднице у речничком блоку.

3.2.4. Разрешење скраћеница

Све коришћене скраћенице ће бити наведене у два дела: 1. списку скраћеница коришћених као помоћно средство у оквиру одредница (писаних курзивом) и 2. списку скраћеница коришћених извора, који ће уједно представљати и списак литературе (писаних великим словима).

Цитирана литература

- Bolduan, Tadeusz (1997): *Nowy bedeker kaszubski*. Gdańsk.
- Boryś, Wiesław, Popowska-Taborska, Hanna, ур. (1994–2010): *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*. T. I–VI. Warszawa.
- Breza, Edward, ур. (2001): *Kaszubszczyzna/Kaszëbizna*. Opole.
- Breza, Edward / Treder, Jerzy (1981): *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*. Gdańsk.
- Bréza, Édward, ур. (2007): *Biuletyn Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*. Gduńsk.
- Chludziński, Andrzej, ур. (2006): *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych. Pòlskò-kaszëbsczì słowòrz miestnëch ë fizjografnëch miòn*. Прир. одбор: E. Breza, M. Cybulski, J. Treder, R. Wosiak-Śliwa. Gdańsk.
- Cybulski, Marek (1992): Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego. У: E. Gołąbk: *Rozmówki kaszubskie*. Gdynia. 276–289.
- Cybulski, Marek / Wosiak-Śliwa, Róża (2001): *Ųczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych*. Gdańsk.
- Derdowski, Hieronim Jarosz (1990): *Słowniczek*. У: *O panu Czorlińskim co do Pucka po sece jachoł. Żelgoł dlo swojich druchów kaszubściech Jarosz Derdowski* [репринт]. Gdańsk⁶ (Toruń¹ 1880).
- Гильфердинг, Александер (1862): [Речник]. У: А. Гильфердингъ: *Остатки славянъ на южномъ берегу Балтійскаго моря*. Санктпетербургъ. 169–191 [репринт www.bibliard.ru, без године издања, набављено 2010].
- Gołąbk (1992): *Rozmówki kaszubskie*. Gdynia.
- Gołąbk (1997): *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*. Gduńsk.
- Gołąbk (2005): *Kaszëbsczì słowòrz normatiwny*. Gdańsk.
- Horodyska, Halina (1984): Przyczyny nieopublikowania „Nowych materiałów do słownika pomorskiego czyli kaszubskiego” Stefana Ramuła. У: *Pomerania* 9. Gdańsk. 8–11.
- Horodyska, Halina (1993): Wstęp. У: S. Ramuła: *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*. Cz. II. Kraków. VI–XXIX.

- Horodyska, Halina (1995): O Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego Stefana Ramuła. Y: H. Horodyska (yp.): *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994.* 67–81.
- Kurzowa, Zofia / Zgólkowa, Halina (1992): *Słownik minimum języka polskiego.* Poznań.
- Kwiatkowskô, Katarzëna / Bòbrowsczi, Witold (2003): *Twój pierszi słowôrz. Słowôrz kaszëbskò-pòlscki.* Gdańsk.
- Labuda, Aleksander (1960): *Słowniczek kaszubski.* Warszawa.
- Labuda, Aleksander (1981): *Słownik polsko-kaszubski.* Науч. ред. J. Treder. Gdańsk.
- Labuda, Aleksander (1982): *Słowôrz kaszëbsko-pòlscki.* Науч. ред. E. Breza. Gdańsk.
- Labuda, Aleksander (1986): *Moja droga kaszubska.* Y: J. Drzeżdżon: *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980.* Warszawa. 208–226.
- Lorentz, Friedrich (1908–1912): *Slovinzisches Wörterbuch.* T. I–II. St. Petersburg.
- Lorentz, Friedrich (1958–1983): *Pomoransches Wörterbuch.* Yp. F. Hinze. T. I–V. Berlin.
- Lorentz, Friedrich (2006): *Polskie i kaszubskie nazwy miejscowości na Pomorzu Kaszubskim.* Reprint. Gdynia.
- Paždjerski (2007₁): „Kaszëbsczi słowôrz normatiwny“ Eùgeniusza Gòłabka – metologòwi warstat. Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbszczégò Jãzëka. Rok 2007.* Gduńsk. 64–72.
- Paždjerski (2007₂): „Kaszëbsczi słowôrz normatiwny“ Eùgeniusza Gòłabka – warsztat metodologiczny. Y: E. Breza (yp.): *Biuletyn Rade Języka Kaszubskiego. Rok 2007.* Gdańsk. 64–72.
- Paždjerski, Dušan-Vladislav (2009): Kaszubskie wątki w Słowniku etymologicznym języka serbskiego. Y: *Acta Cassubiana* XI. Gdańsk. 37–56.
- Пажђерски, Душан-Владислав (2006): Кашупска језичка норма – историја, тренутно стање и перспективе развоја. Y: П. Буњак (yp.): *110 година йолонистѣике у Србији. Зборник радова. 110 lat polonistyki w Serbii. Praca zbiorowa.* Београд. 101–109.
- Pioch, Danuta (2001): *Kaszëbë. Zemìa i lëdze. Podręcznik języka kaszubskiego z ćwiczeniami.* Gdańsk.
- Pobłocki, Gustaw (1887): *Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich.* Chełmno.
- Popowska-Taborska, Hanna (1994): Wstęp. Y: W. Boryś, H. Popowska-Taborska (yp.): *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny.* T. I: A–Č. Warszawa. 7–29.
- Popowska-Taborska, Hanna (1996): *Dzieje kaszubskiej leksykografii.* Y: H. Popowska-Taborska, W. Boryś: *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim.* Warszawa. 11–66.
- Popowska-Taborska, Hanna (2001): *Leksykografia kaszubska.* Y: E. Breza (yp.): *Kaszubszczyzna/Kaszëbizna.* Opole. 243–253.
- Popowska-Taborska, Hanna (2002): *Leksykografia.* Y: J. Treder (yp.): *Język kaszubski. Poradnik Encyklopedyczny.* Gdańsk. 122–129.
- Popowska-Taborska, Hanna (2006): *Leksykografia.* Y: J. Treder (yp.): *Język kaszubski. Poradnik Encyklopedyczny.* Gdańsk. 141–150.
- Ramułt, Stefan (2003): *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego.* Scalił i znormalizował J. Treder. Gdańsk² (Kraków¹ 1893).

- Roppel, Leon (1995): Stefan Ramułt. Szkic biograficzny – w 25-lecie zgonu. Y: H. Horodyska (yp.): *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994.* 87–104.
- Seretny, Anna (1993): *A co to takiego? Obrazkowy słownik języka polskiego.* Kraków.
- Stieber, Zdzisław / Popowska-Taborska, Hanna (yp.) (1964–1978): *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich.* T. I–XV. Wrocław.
- Sychta, Bernard (1967–1976): *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej.* T. I–VII. Wrocław.
- Treder, Jerzy (1992): Materiały słowińskie w słownikach Stefana Ramułta. Y: J. Treder (yp.): *Materiały II konferencji słowińskiej. Łeba 11–13.05.1992.* 145–161.
- Treder, Jerzy (1995₁): Słownik kaszubski Ramułta po stu latach. Y: *Gdańskie Studia Językoznawcze* VI. 7–55.
- Treder, Jerzy (1995₂): Wpływ „Słownika“ Ramułta na postawy elit kaszubskich. Y: H. Horodyska (yp.): *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994.* 143–153.
- Treder, Jerzy (2005): *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia.* Gdańsk.
- Tréder, Jerzi (2009): *Spòdlowò wiédza ò kaszëbiznie.* Gdańsk.
- Trepczyk, Jan (1994): *Słownik polsko-kaszubski,* T. I–II. Gdańsk.
- Urbańczyk, Stanisław (1995): Dramat Stefana Ramułta. Y: H. Horodyska (yp.): *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994.* 45–55.
- Ùchwòlènk 3 (2007): Ùchwòlènk Nr 3/RKJ/07 z dnia 26-06-2007 r.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007.* Gduńsk. 31.
- Ùchwòlènk 6 (2007): Ùchwòlènk Nr 6/RKJ/07 z dnia 8-12-2007 r.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007.* Gduńsk. 41–43.
- Ùchwòlènk 4 (2008): Ùchwòlènk Nr 4/RKJ/08 z dn. 18.04.2008 r.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego.* Gduńsk/Gdańsk. 29–33.
- Ùchwòlènk 5 (2008): Ùchwòlènk Nr 5/RKJ/08 z dn. 13.06.2008 r.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego.* Gduńsk/Gdańsk. 35–41.
- Ùchwòlènk 6 (2008): Ùchwòlènk Nr 6/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego.* Gduńsk/Gdańsk. 43–71.
- Ùchwòlènk 8 (2008): Ùchwòlènk Nr 8/RKJ/08.... Y: É. Bréza (yp.): *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego.* Gduńsk/Gdańsk. 75–77.
- Zasady (1975): *Zasady pisowni kaszubskiej.* Gdańsk.